

seleler bir taraftan siyasî yapılanmayı, diğer taraftan yeni fethedilen topraklara ilişkin iktisadî düzenlemeleri zaruri kılıyordu. Halife Ömer devri, İslâm devletinin gerçek kuruluş dönemi olarak oldukça tayin edici bir durum arzeder. Devam eden muharebeler savaş hukuku alanında belirli bir düzenlemeyi gerektirdiği gibi fethedilen ülkelerle ilgili iktisadî hayatın ve buralarda yaşayan gayri müslimlerin devlet içindeki konumlarının hukukî bazı prensiplere bağlanması gerekiyordu. Özellikle son mesele hakkında Ömer zamanında yapılan düzenlemeler, din hürriyetini garanti altına alan ve müslüman olmayanlara hayat hakkı tanıyan oldukça müsamahakâr düzenlemeler olup tarih boyunca İslâm devletiyle zimmî vatandaşları arasındaki ilişkilerin esasını teşkil etmiştir (a.g.e., s. 32-34). Ancak Goldziher, Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki gelişmeler üzerinde fazla durmaz, çünkü bu dönemin onun anladığı İslâmiyet'in oluşum sürecinde kayda değer bir yeri yoktur.

Emevîler devri İslâm toplumunun, idare edenlerle edilenler arasında parçalanmayı yaşadığı bir dönem olarak Goldziher'in özel ilgisini çeker. Onun için bu dönem genel olarak İslâm'ın, özel olarak da bu dinin hukukî yönünün teşekkül etmeye başladığı zaman kesitini oluşturur. Goldziher'in söz konusu döneme özel bir konum verme arzusu, öyle görünüyor ki bu dönemle Yahudilik ve Hıristiyanlığın oluşum tarihi arasında paralellik bulma konusunda bilhassa Şîî kaynakları vasıtasıyla epeyce malzeme bulabilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Emevîler ona göre idarelerinde İslâm'a önem vermemiş, hukukî hayatta Hulefâ-yi Râşidîn'in yolundan yürümemiş, bazan geleneklere dayandıkları gibi bazan da keyfi bir şekilde hukukî prosedüre müdahale etmiş, genel siyasî tavırlarında da İslâm'a karşı bir siyaset takip ettikleri için bu dönemde dinî hayatın ve dinin gelişimi sınırlı sayıda dindarın ferdi gayretlerine terk edilmiştir. Bunlar da duruma göre kendi kanaatlerini söyleyerek, bazan da kanaatlerini Peygamber'e söyleterek yani hadis uydurarak hukukî ve dinî hayatın şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır (a.g.e., s. 34, 35).

Hukukî hayatın şekillenmeye başlaması ile fikhin ortaya çıkmasını birbirinden ayıran Goldziher hukukî hayatın gelenekler, keyfi uygulamalar ve uydurulan hadislerle desteklenerek düzen-

lendiğini, buna karşılık bir ilim olarak fikhin hem usul hem de fûrû yönünden Roma hukukunun tesiri altında ortaya çıktığını iddia eder. Bu ilmin ortaya çıkması, idarede İslâmî değerlere önem veren Abbâsîler'in iktidara gelmesiyle mümkün olabilmıştır. Abbâsî idaresinin ilk dönemleri hayatın bütün alanlarının İslâmleştirilmesi gayretleriyle özellik kazanır (a.g.e., s. 44-45, 47).

Goldziher'e göre icmâ, çeşitli yörelerde uydurulan hadislerle rağmen ortaya çıkan ve toplumda çok yaygınlaştığı için hadis uydurularak karşı çıkılmayan pratikleri meşrûlaştırmak için bulunan bir çözüm yoludur (*Muhammedanische Studien*, II, 83-88; bu konuda onun daha sonra ileri sürdüğü diğer bir görüş için bk. *Vorlesungen*, s. 51 vd.).

Her ne kadar Goldziher İslâm'ın bütününde orijinal bir şey bulunmadığını, sağdan soldan derleme bir sistem niteliği taşıdığını ileri sürmüş ve İslâmiyet'i Peygamber'in tebliğine dayalı olmakla birlikte yaklaşık üç asır süren kolektif bir gayretin ürünü olarak göstermeye çalışmışsa da bazı münferit konularda İslâm'da savunulan fikirleri kendisi de yeniden düşünerek anlamaya ve yeniden ifade etmeye çalışmıştır. Bu konulardan biri tevhid, diğeri de dalâlet ve hidayet meselesidir (*Vorlesungen*, s. 84, 85-97). Onun bu konuları, katı ve samimi bir yahudinin yapabileceği oranda dikkatli bir şekilde ve "benimsemiş" olarak ele alması, öyle anlaşılıyor ki müşrik olarak görüp nefret ettiği hıristiyanların (*Tagebuch*, s. 60-61, 163, 309-310) Sâmi ırka ve özellikle yahudilere karşı yönelttikleri tenkitlere (bk. *Der Mythos*, s. XXIV, 4-19) dolaylı bir cevap formu teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca Goldziher İslâmiyet'i, Yahudiliğin Arap toplumuna tesir ederek Hıristiyanlığa karşı ortaya çıkardığı önemli bir sonuç olarak görmektedir. Onun, müslüman yönetimlerin gayri müslim tebaaya ve özellikle Ehl-i kitaba karşı gösterdiği müsamahadan övgü ile söz etmesinin de sebebi bu olmalıdır (*Vorlesungen*, s. 32-34). Goldziher'in bu tür konuları bilhassa zikrederek bir anlamda objektif değerlendirmelerde bulunması, yaşadığı dönemdeki Batılılar'ın yahudiler karşısındaki ırkçı tavrına dolaylı bir tenkit anlamı da içermektedir.

Goldziher'in İslâm araştırmaları alanına getirdiği metodolojik yenilik, tarihî-filolojik yöntemi efsane alanında uy-

gulanan yorum teknikleriyle birlikte ve belirli aksiyomlara istinat ettirecek uygulamaya çalışmasından ibarettir. Bu metot, yahudi ve hıristiyan araştırmacıların ortaklaşa benimsedikleri aksiyomlara dayanarak Batı'daki İslâm'a bakış biçimini desteklemiş, efsane araştırmalarına has yorum tekniklerini kullandığı için de anlaşılabilir telakki edilmiştir. Sonuç olarak Goldziher, sürdürdüğü yoğun çalışmalarla kendinden sonra gelen müsteşriklere "huzur içinde" İslâmiyet'le uğraşma imkânı sağlamış ve onlar tarafından yapılacak İslâm araştırmaları için araştırma geleneğinin esaslarını oluşturacak bakış açıları tesbit etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

1. Goldziher, *Der Mythos bei den Hebräern und seine geschichtliche Entwicklung*, Leipzig 1876, s. XIV-XXVIII, 4 vd., 174; a.m.f., *Muhammedanische Studien*, Halle 1889-90, I, 1-216, 219-228; II, 3-5, 10, 19, 28-55, 69, 78, 83-96, 132-133; a.m.f., *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*, Leiden 1920, s. 1-31; a.m.f., *Vorlesungen über den Islam*, Heidelberg 1925, s. 1-117, 153, 162; a.m.f., *Tagebuch* (ed. A. Scheiber), Leiden 1978, s. 19-61, 110-111, 123, 163-164, 202, 231, 239, 307-310; Adûnî, *Keşfü'l-ħafâ*, II, 83; J. J. Waardenburg, *L'Islam dans le miroir de l'occident*, Mouton 1962, s. 33; J. Lev., "Geiger, Abraham", *EJd*, VII, 357-360; D. Ellenson, "Geiger, Abraham", *ER*, V, 490-491.

TAHSİN GÖRGÜN

GOLIUS, Jacobus

(ö. 1667)

Arapça-Latince lügatı ile tanınan
Hollandalı şarkiyatçı.

1596'da Lahey'de doğdu. Tahsiline ilâhiyat, felsefe, tıp ve matematik alanlarında başladı; ancak daha sonra hocası Thomas Erpenius'un (van Erpe) etkisiyle Arabiyat'a yöneldi. Hollanda'nın İslâm ve Arap dünyası araştırmalarında son

Jacobus
Golius

zamanlara kadar yerini koruyan ön saf-lardaki mevkii, XVII. yüzyılda Leiden şehrinde faaliyet gösteren bu iki önemli şarkiyatçı ile başlamış ve gelişmiştir. Golius, müslüman ülkelerine hiç seyahat etmemiş olan hocasının aksine genç yaşta İslâm âlemiyle temasa geçti ve 1622'de Fas'a gönderilen bir elçilik heyetine katılarak o dönemde bu ülke dış ticaretinin merkezi olan Āsfâ (Saff) Limanı'na gitti, 1624'e kadar orada kaldı. Bu süre içinde Arapça'sını ilerletme, Fas'ın tarihini inceleme ve yazma kitap toplama imkânı buldu. Ayrıca burada Erpenius'un tavsiyesiyle her türlü yerli ürünün isimlerini listeledi; bundan maksat şüphesiz aynı zamanda Hollanda'nın ticaretine hizmet etmekte.

Fas'tan Leiden'e döndüğünde (1624) o yıl ölen hocasının yerine Arapça profesörlüğüne getirilen Golius, bir yıl sonra Leiden Üniversitesi tarafından yazma kitap satın almak üzere Doğu ülkelerine gönderildi. Dört yıldan fazla süren bu seyahati sırasında bir buçuk yıl Halep'te kaldı. Ardından Antakya'yı ve Suriye'nin diğer şehirlerini ziyaret ederek 1623'te İranlılar'ın eline geçmiş olan Bağdat'ı kurtarmak amacıyla Irak'a doğru ilerleyen Osmanlı ordusuna katıldı ve daha sonra da Anadolu'ya geçerek İstanbul'a vardı. Oradan beraberinde 250 kadar nâdir yazma eser olduğu halde ülkesine döndüğünde kendisine eski kürsüsünün yanı sıra matematik profesörlüğü de verildi ve bu görevlerini ölümüne kadar (28 Eylül 1667) yürüttü. Golius'un yazma kitap toplama işine, Katolikliği seçerek ömrünü Lübnan'da kurduğu bir Karmelit manastırında geçiren ve XV. yüzyılda yazılmış "İsâ'nın İzinde" adlı Latince bir kitabı Arapça'ya çevirmesiyle tanınan kardeşi rahip Pierre Golius da yardımcı olmuştur. Golius'un getirdiği kitaplar, daha sonra, 1654'te İstanbul'a giden ve 1657'den itibaren Birleşik Felemenk Cumhuriyeti'ni Bâbâli nezdinde temsil eden öğrencisi Levinus Warnerus'un toplayıp Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ne vasiyet ettiği 1000 kadar kitapla birlikte ünlü şarkiyat bölümünün çekirdeğini oluşturmuş ve bu üniversitenin İslâmiyat araştırmaları için çok önemli bir merkez haline gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Golius esas itibarıyla bir Arabist olmakla birlikte çok yönlü bir âlimdi; matematik profesörlüğüne de getirilmesi bunu göstermektedir. Hocası Erpenius, herhalde bu durumunu göz önünde tu-

tarak onu müslümanların fen bilimlerini inceleyip Grek klasiklerinin Latince tercümelerini Arapça tercüme ve şerhlerinin yardımıyla düzeltmeye teşvik etmişti.

Jacobus Golius'un ilim âlemindeki asıl şöhretini, *Lexicon Arabico-Latinum, contextum ex probatoribus Orientis lexicographis. Accedit Index latinus copiosissimus, qui Lexici Latino-Arabici vicem explere possit* (Lugduni Batavorum, 1653) adını taşıyan Arapça-Latince sözlük sağlamıştır. Avrupa'da iki yüzyıla yakın bir süre itibarını korumuş olan bu eser, George Wilhelm Freytag'ın (ö. 1861) lughatı çıkıncaya kadar bu konuda başlıca kaynağı teşkil etmiştir. Freytag'ın lughatı ise Golius'un eserinin biraz genişletilmiş ve düzeltilmiş şekli sayılmaktadır. Manfred Ullmann, Golius'un eserini Cevherî ve Fîrûzâbâdî'nin lughatlarından değişik bir kompozisyonla Latince'ye yapılmış bir çeviriden ibaretmiş gibi gösteriyorsa da Johann Fück Golius'un çeşitli kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde belirtmiş ve eserin özgün bir çalışma olduğunu ortaya koymuştur.

Golius Arabyat alanındaki çalışmalarını yalnız bu lughatla sınırlı tutmamış, bazı Arapça eserleri metin olarak yayımlarken bir kısmını da işlemiş veya Latince'ye çevirmiştir. İlk önce Erpenius'un, Mısırlı hıristiyan müellif İbnü'l-Amîd el-Mekîn'in *el-Mecmû'û'l-mübârek* adlı tarihinin ikinci bölümünden yaptığı Latince çeviriyi tamamlayıp yayımladı (1625); arkasından yine Erpenius'un gramerini genişleterek tekrar bastırdı. Bu arada kendi derslerinde kullanılmak üzere de *Şaḍrat al-adab min kalâm al-ʿArab* adını verdiği bir Arapça okuma kitabı çıkarmış (1629), ancak eserin üzerine ismini yazmamıştır. Diğer bir çalışması da Timur'un hayatı hakkında Şehâbeddin İbn Arabşah'ın yazdığı *ʿAcâ'ibü'l-maḳdûr fî nevâ'ibi (aḥbâri) Tîmûr*'un Latince tercümesi ve metnin neşridir (*Ahmedis Arabsiadae vitae et rerum qestatum Timuri, qui vulgo Tamerlanes dicitur, Historia*, Lugduni Batavorum 1636). Bunlardan başka son büyük çalışmasını Fergânî'nin *Cevâmî'û ʿilmî'n-nücûm ve uşûlü'l-ḥarekâti's-semâviyye*'si üzerine yapmış ve ölümünden iki yıl sonra *Muhammedis fil. Ketiri Ferganensis, qui vulgo Alfraganus dicitur, Elementa Astronomica, Arabice et Latine* adıyla Latince tercümesiyle birlikte yayımlanan eser (Amstelodami 1669) Batı'da büyük rağbet görmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Fück, *Die Arabischen studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 79 vd.; I. J. Kratschkowski, *Die Russische Arabistik*, Leipzig 1957, s. 37; M. Ullmann, "Das Wörterbuch der klassischen arabischen Sprache", *Araber und Deutsche Begegnung in einem Jahrtausend* (ed. F. M. Kochwasser — H. R. Roemer), Tübingen-Basel 1974, s. 256-265; G. R. Bosscha Erdbrink, *At the Threshold of Felicity: Ottoman-Dutch Relations During The Embassy of Cornelius Calcoen at The Sublime Porte 1726-1744*, Ankara 1975, s. 20, 23; A. H. De Groot, *The Ottoman Empire and The Dutch Republic*, Leiden-İstanbul 1978, s. 192, 200, 223, 324; Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikin*, s. 126-128; Van Donzel, "Arabic and Islam in Holland During the XVIIth Century", *Proceedings of the Second Symposium on the History of Bilâd al-Shâm*, Amman 1987, I, 81, 82, 84; A. A. Kampman, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Hollandalılar", *TTK Belleten*, XXIII/91 (1959), s. 513-523; "Golius", *Gr.E*, XVIII, 1178.

TURGUT AKPINAR

GOLKONDA

(bk. GÜLKÜNDE).

GOMBOCZ, Zoltán

(1877-1935)

Macar dil âlimi ve Türkolog.

18 Haziran 1877'de Macaristan'ın batı sınır şehri Sopron'da doğdu. Budapeşte Üniversitesi'nde okudu, daha sonra Collège de France'da P. J. Rousselot'nun fonetik çalışmalarını takip etti (1899). Yirmi üç yaşında iken memleketinin seçkin eğitim müessesesi Eötvös Koleji hocasına getirildi. 1903-1904 yıllarında Leipzig, Paris, Uppsala ve Helsinki'de fonetik ve gramer çalışmaları yaptı. 1905'te Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1906 yılında Budapeşte Üniversitesi'nde doçentliğe, 1914'te de Kolozsvár Üniversitesi'nde Ural-Altay dilleri profesörlüğüne tayin edildi. 1921 yılında Budapeşte Üniversitesi Macar Dili Kürsüsü başkanlığına getirildi. 1927'de Eötvös-Collegium müdürlüğü görevini de üstlendiği gibi 1927-1928 öğretim yılında Berlin Üniversitesi'nde ders verdi. 1 Mayıs 1935 tarihinde Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi dekanı iken vefat etti.

Avrupa ülkelerindeki dil akımlarını takip eden Gombocz yalnız Macar dili alanında çalışmakla kalmamış, Altayistik ve özellikle Türkoloji alanında da değerli araştırmalar yapmıştır. Bunların ilkinin Çuvaşça için hazırladığı küçük sözlük teşkil eder ("*Csuvas szójegyzék*", *Ny.K*, XXXVI [1906], s. 1-23, 141-164). Onun bu